

"VAN DALE" EN DE MALACOLOGIE

In 1961 is de laatste aflevering verschenen van de achtste druk van het "Groot Woordenboek der Nederlandse Taal". In de wandeling wordt dit wel de "grote Van Dale" genoemd, maar daardoor wordt eigenlijk tekort gedaan aan de latere redacteurs, onder meer aan dr. Kruyskamp, die zes jaar aan de huidige uitgave gewerkt heeft. Het is een monumentaal werk van bijna 2700-bladzijden kleine druk, dat ons de komende tien jaar (ongeveer elke tien jaar verschijnt een herdruk) als gids en raadsman zal dienen bij het gebruik van de Nederlandse taal.

Voor de Nederlandse Malacologische Vereniging is er aanleiding de vlag uit te steken, want voor het eerst komt het woord malacologie in de kolommen voor. Deze gebeurtenis grijp ik aan om enkele opmerkingen over de "Van Dale" in het Correspondentieblad te plaatsen.

De onderscheidene bewerkers van het Woordenboek staan voor een zeer zware taak. Zij beschikken niet, zoals dat in landen met een groot taalgebied wel kan, over een uitgebreide staf van gespecialiseerde medewerkers. De redacteur had voor deze uitgave enkele bezoldigde assistenten tot zijn beschikking, en voor een belangrijk deel was hij verder aangewezen op de hulp van vrijwilligers, die hem advies gaven op het gebied van hun speciale belangstelling. Mede hierdoor is dit indrukwekkende woordenboek, waarvan het gezag onbetwist is, op de meest uiteenlopende terreinen van wetenschap, kunst, techniek en sport volkomen "bij". Dat er geen adviseur voor malacologische termen was, blijkt uit enkele kleine tekortkomingen, onjuistheden en schoonheidsfoutjes die ik bij het nemen van steekproeven ben tegengekomen. Ik geef ze hieronder weer. In het grote geheel zijn het slechts kleinigheden. Mijn kritiek is ook alleen maar bedoeld als een pleidooi voor de inschakeling bij een volgende druk van een medewerker op malacologisch gebied. Is dit niet een mooie taak voor een van de leden der Vereniging wien de Nederlandse taal evenzeer ter harte gaat als de studie der weekdieren?

Om te beginnen nog even het woord malacologie. Hoewel ons land, als ik mij niet vergis, thans de grootste malacologische vereniging van Europa heeft, is de beoefenaar der malacologie, de malacoloog, bij Van Dale nog steeds niet in tel. Het woord wordt niet genoemd. Dit in tegenstelling tot bijvoorbeeld de ornitholoog en

de entomoloog, die in het Woordenboek kennelijk een streepje voor hebben.

Met het woord conchyliologie verraaft het Woordenboek zijn Franse afstemming. In Nederlandse publicaties van de vorige eeuw wordt het wel eens gebruikt, maar in de spreektaal heeft het, voor zover mij bekend, bij ons geen burgerrecht meer. Misschien door de tonggymnastiek dat het vergt. De uit het Engels overgenomen term conchologie, die overigens etymologisch een beperktere betekenis heeft dan conchyliologie, ligt de Nederlanders gemakkelijker in de mond. In het Woordenboek komt het echter niet voor, evenmin als het in Nederland gangbare conchyologie. Met het gevolg, dat ook de concholoog en de conchyoloog niet in het Woordenboek vertegenwoordigd zijn.

Onder schelp verstaat Van Dale een "kalkachtig omhulsel . . . dat uit twee schalen bestaat". Hier werkt nog de invloed van de onvolprezen Herklots (Weekdieren, 1862) na! De moderne terminologie luidt: ". . . de schelp bestaat uit twee kleppen" (v. Benthem Jutting, Lamellibranchia, 1943). Ten dele wordt deze reeds gebruikt in de toelichting op het woord schaal, waaronder verstaan wordt een ". . . tweekleppige schaal of schelp in engere zin, welke uit twee kleppen is samengesteld". Tegenwoordig worden de woorden schelp en schaal in zoölogische zin niet als synoniem beschouwd. Mollusca (Weekdieren) hebben een schelp, Crustacea (Schaaldieren) een schaal. In het laatste citaat is het overigens genetisch juist de zinsnede "is samengesteld" te vervangen door "bestaat".

Onder aardslak (heeft iemand dit woord ooit horen gebruiken? Op het plateland misschien?) wordt verstaan een ". . . naakte, huisloze slak van de geslachten Arion en Limax". Een naakte, huisloze slak is een pleonasme. Ook volgens het Woordenboek, want onder het woord slak staat onder meer, dat een naakte slak een slak zonder huisje is. De bij het woord aardslak geplaatste voorbeelden en ook de wetenschappelijke nomenclatuur zijn wel wat verouderd. Er staat: ". . . Arion empericorum (sic) in Groningen; de grote aardslak (Limax maximus) komt veel in Gelderland voor; rode aardslak (Limax rufus), zwarte aardslak (Limax ater)".

In de bovenstaande alinea is de term naakte slak geciteerd. Het gebruik hiervan in plaats van naaktslak is al eens eerder een punt van gedachtenwisseling geweest. De eerste term heeft waarschijnlijk wel de oudste rechten- Herklots (1862) gebruikt hem. Ook Dorsman & De Wilde (1929) en Van Benthem Jutting (1933). Maar in het populaire boekje "Weekdieren" (Uitg. Spectrum, Utrecht 1952) is laatstgenoemde auteur overgegaan tot het gebruik van het woord Naaktslak. Het woord naaktslak heeft in het spraakgebruik de andere term verdrongen, behalve dan in Leiden, dat een refuge schijnt te zijn voor "naakte slakken" . . . Ik ben het eens met A.R. Schouten (1954), waar hij in de uitgave no. 10 (Naaktslakken) van de Wetenschappelijke Mededelingen der Koninklijke Natuurhistorische Vereniging, in een voetnoot op de eerste bladzijde schrijft: ". . . Het Nederlandse woord "naaktslak" wordt wel als een germanisme beschouwd. Daar echter de levende taal dit woord geheel in zich opgenomen blijkt te hebben - zo zelfs dat de theoretisch juistere uitdrukking "naakte slak" een komische indruk werkt - lijkt het mij geheel gerechtvaardigd het woord naaktslak als aanduiding van een bepaald type van dieren te gebruiken". Een overeenkomstig verschil als tussen "naakte slakken" en "naaktslakken", is er ontstaan tussen "weke dieren" en "weekdieren", "platte schelpen" en "platschelpen", "scheve horentjes" en "scheefhorentjes", "blinde slakken" en "blindslakken". Een kwal kan men een weekdier (twee woorden) noemen, doch dierkundig is het bepaald geen weekdier (één woord). Platte schelpen zijn er te kust en te keur, maar met platschelp bedoelen wij uitsluitend enkele soorten van het genus Tellina. De op het zuidelijk halfrond voorkomende Streptaxidae hebben scheve horentjes, maar een scheefhorentje is de in de Waddenzee levende Lacuna vineta. Onder blinde slakken kan men verstaan slakken zonder gezichtsvermogen, maar de naam blindslakje behoort bij Caecilioides acicula. Er bestaan vele soorten dunne schelpen, maar een dunschaal is een soort van het geslacht Abra.

Dit brengt ons in de buurt van het woord fijnschaal. Van Dale (met opzet schrijf ik niet: Kruyskamp) zegt hierover ". . . inheems zoetwaterschelpdier (Pisidium), uit de familie der gaperschelpen". De poging van Herklots (1862, blz. 144), overgenomen door Dorsman & De Wilde (1929), om deze bij niet-malacologen volkomen onbekende, en bij malacologen onpopulaire dieren populaire namen te geven, is zinloos gebleken. In de twintig jaar dat ik mij met het genus Pisidium bezig houd, heb ik deze dieren nog nooit fijnschalen horen noemen. Het woord kan, naar mijn mening, rustig uit de woordenlijst geschrapt worden. Ook de naam gaperschelpen in verband met de familie der Sphaeriidae, waartoe het genus Pisidium behoort, is nieuw voor mij. Ik ken deze naam alleen voor soorten van de genera Mya, Solen, Pholas, zeedieren dus.

Een beetje on-zoölogisch doen omschrijvingen aan als deze: Kokkel, ". . . eetbare hartschelp (Cardium edule), gewoonlijk ook als naam voor soortgelijke (sic) schelpdieren" - Wegslak, "slak die langs de wegen aangetroffen wordt; eerst bleek-

groen, later roodachtig (*Arion empiricorum*). Het zou een neologisme kunnen zijn, ontstaan in deze tijd van bermtoeerisme ! - Slakkehuis, ". . . kalkachtig gewonden schaal waarin de meeste slakken leven". Het tweede deel van de zin wekt de indruk dat de schelp niet een deel van het dier zou zijn, doch slechts een onderkomen.

Al kan en mag een Woordenboek als dit de avant-gardisten van de wetenschappelijk nomenclatuur niet op de voet volgen, het opruimen van stoffige namen, die zich hier en daar verborgen houden, zou geen kwaad kunnen: *Arion empiricorum*, *Helix ampullacea* (wat doet dit vreemde dier in dit Woordenboek ? Een gratis abonnement op het C.B. voor wie de Nederlandse naam van deze soort ontdekt !), *Epitonium clathrus* (wenteltrapje).

Van verscheidene woorden is de lexicografische toelichting naar mijn smaak niet voldoende kernachtig, veelal doordat de nadruk op een bijkomstigheid gelegd wordt. Bijvoorbeeld: Agaatslak "geslacht van landslakken (*Achatina*) wier huisje agaatkleurig is". Wat moet men zich onder agaatkleurig voorstellen ? - Kegelslak, "geslacht van pijltongige slakken (*Conus*) waarvan de schelp, die vroeger met duizenden guldens betaald werd omgekeerd kegelvormig is". Die duizenden guldens, dat lijkt mij wel boud beweerd. De zeer zeldzame roemderzee-toot (*Conus gloria-maris*), waarvan slechts vijf exemplaren in Nederlands bezit zijn, heeft in vroeger tijden hoogstens 250 gulden opgebracht (v. Benthem Jutting 1943 en 1949). Pelikaansvoet, "zekere vleugelhoronslak (*Aporrhais pes-pelecani*) die op onze kusten voorkomt". Dit laatste is wel veel gezegd, wanneer men eens te rade gaat bij Kaas & Ten Broek (1942): ". . . Een enkele maal een lege horen op het strand. Meestal zeer verweerde en afgerolde exemplaren". - Poolslak, ". . . geslacht van langwerpig-ovale slakken (*Limnaea*) van de familie der waterlongslakken". Wordt bedoeld, dat de slak langwerpig-ovaal is, of misschien de schelp ? Waterlongslakken vormen geen familie in taxonomische zin. - Segrijnslak, ". . . zekere slak met bruinachtige schelp".

In de Van Dale worden heel wat gangbare namen van schelpdieren genoemd. Ik mis evenwel: barnsteenslak, leverbotslak, mostonnetje, scheepsworm, kieuwslak. Het woord kieuwslak wordt wel enkele malen in de toelichtingen genoemd (bijv. onder: moerasslak en topelhoorn). Termen als: linksgewonden, rechtsgewonden, omgang, winding, ontbreken.

Bij een herziening van de malacologische terminologie zou mijns inziens ook gestreefd moeten worden naar meer eenheid in formulering ("zekere slak . . ."; "geslacht van . . ."; "zeker schelpdier . . . en zijn schelp"; "benaming voor"). Waarom staat de rotsboorder in het meervoud in de lijst ?

In de achtste druk is ook het woord biotoop opgenomen; in de vorige editie kwam het nog niet voor. Met sympathie constateer ik, dat biotoop als manlijk is aangeduid, hetgeen etymologisch juist is. Men spreekt en schrijft dus niet over "het" biotoop, zoals de laatste jaren uit slordigheid nog al eens gedaan wordt, doch over "de" biotoop. Onze Oosterburen zijn met hun "der Biotop" minder weifelend dan Nederlandse biologen.

Om te besluiten: een slakkenman is niet, zoals U wellicht meende, een populaire benaming voor malacoloog, maar een "arbeider die toezicht houdt op de afvoer van slakken uit een hoogoven".

J.G.J. Kuiper.